

OTEÄÄNET EDUSKUNTAVAALEISSA VUODESTA 1951

Risto Sänkiäho

Äänestäminen vaaliotteella antaa tilaisuuden äänioikeutensa käyttämiseen myös niille kansalaisille, jotka eivät vaalipäivinä voi olla omassa äänestysalueessaan. Otejärjestelmä laajentaa kansanvaltaisuuden periaatetta, vaikka otteella äänestäminen on vielä maassamme paljon vaikeampaa kuin tavanomainen äänioikeuden käyttäminen.

Vaalitilastomme kehittymättömyyden vuoksi ei otteella äänestäneistä saa paljon tietoja. Vaalitilastomme ei ole suurestikaan kehittynyt vuoden 1907 eduskuntavaaleista, ja tämä ilmenee myös oteäänestystä tarkasteltaessa.

Ensiksikin oteäännet saadaan selville vain vaalipiireittäin. Toiseksi huomattava osa oteäänistä jää kokonaan laskematta oteääniksi, sillä käyttäessään otteensa omassa vaalipiirissään äänestäjä lasketaan tämän äänestysalueen tuloksiin. Vain jos äänestäjä käyttää otteensa muun kuin oman vaalipiirinsä kunnassa, hänen otteensa lähetetään toisen vaalipiirin keskuslautakuntaan ja lasketaan oteääniksi. Tämän vuoksi ei kaikkia otteella äänestäjiä löydy tilaston sarakkeesta »Kunta tuntematon», mikä tarkoittaa vaalipiirin muista vaalipiireistä saamien otteiden määrää ja niiden jakautumista eri puolueille. Samasta syystä ei voida laskea, kuinka paljon otteita kussakin vaalissa jää käyttämättä.

Oteääninä ei vaalipiirin sisällä eritellä edes kunnittain, minkä vuoksi hyvin paljon tarpeellista informaatiota jää tutkijalta saamatta hänen selvittellessään otteella äänestäviä. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan otteella äänestämistä vuosien 1951, 1954, 1958, 1962 ja 1966 eduskuntavaaleissa.

Tarkasteltaessa koko maata vaalipiireittäin ja eri vuodenaikoina suoritettujen vaalien mukaan (taulukko 1) huomataan, että otteiden suhteellisissa määrissä on suuria alueellisia eroavuuksia. Helsingin kaupungin vaalipiirissä on ollut eniten otteella äänestäneitä kaikissa vaaleissa, mutta muissa vaalipiireissä ei ole sanottavia eroja lukuunottamatta Turun läänin eteläistä vaalipiiriä, jossa on ollut selvästi vähiten otteella äänestäneitä.

Taulukko 1 Otteiden prosenttiosuudet äänioikeutetuista eri vuodenaikoina suoritetuissa vaaleissa vaalipiireittäin

	kesävaalit	talvivaalit	yhteensä
Helsinki	6.7	2.1	3.7
Uusimaa	3.7	2.0	2.7
Turun etel.	2.0	1.5	1.7
Turun pohj.	2.3	2.3	2.3
Hämeen etel.	3.1	2.3	2.6
Hämeen pohj.	3.0	2.2	2.5
Kymi	2.3	2.3	2.3
Mikkeli	2.2	2.6	2.4
Pohj.-Karjala	1.9	2.0	2.5
Kuopio	2.3	2.7	2.6
Keski-Suomi	2.6	2.5	2.6
Vaasa	2.4	2.1	2.3
Oulu	2.4	2.6	2.5
Lappi	2.7	2.5	2.6

Vuodenaikojen vaikutus on otteiden alueellisessa jakautumisessa selvästi nähtävissä, sillä kesävaaleissa (1951 ja 1958) otteella äänestäneiden suhteellisen osuden painopiste on maan eteläosissa, kun taas talvivaaleissa (1954, 1962 ja 1966) otteita käytetään eniten maan itä- ja pohjoisosissa. Talvivaaleissa eniten otteita on Pohjois-Karjalan läänin vaalipiirissä, missä kesävaaleissa on otteita vähiten. Maan eteläisissä vaalipiireissä käytetään otteita enemmän kesä- kuin talvivaaleissa, kun taas pohjoisissa vaalipiireissä suhde on päinvastainen Lapin läänin vaalipiiriä lukuunottamatta. Väliyöhykkeen muodostavat Kymen, Vaasan ja Keski-Suomen läänin vaalipiirit, joissa käytettiin suunnilleen yhtä paljon otteita eri vuodenaikoina suoritetuissa vaaleissa.

Otteiden alueellinen jakautuminen eri vuodenaikojen vaaleissa johtune suurimmaksi osaksi näiden alueiden elinkeinorakenteen eroista. Vaalipiireissä, joissa työttömyysluvut ovat hyvin korkeat, on talvisin suhteellisesti enemmän otteita kuin kesällä, sillä siirtotyömälle joutuminen juuri näiltä alueilta on hyvin todennäköistä.

Tarkasteltaessa eri vaaleja (taulukko 2) käy ilmi kesävaalien ja talvivaalien ero, sillä vain kesävaaleissa on kaikista äänistä yli 3 % ollut oteääniä. Eniten otteita oli vuoden 1958 vaaleissa, jolloin peräti 4.4 % kaikista äänistä ja kokoomuksen äänistä yli 10 % oli otteilla annettuja. Otteiden määrässä on havaittavissa heikko kasvava trendi kaikkia vaaleja tarkasteltaessa, kun samalla otetaan huomioon eri vuodenaajoista johtuvat poikkeavuudet otteiden määrässä.

Taulukko 2 Puolueiden kokonaisäänimäärät ja otteet

Vaalivuosi	1951		1954		
	ääniä	%	ääniä	%	
Skdl	A	391 362	21.6	433 528	21.6
	B	9 172	14.2	7 129	16.0
Sdp	A	480 754	26.5	527 094	26.2
	B	12 119	18.8	6 995	15.7
Kes	A	421 613	23.2	483 958	24.1
	B	5 710	8.9	6 859	15.4
Lkp	A	102 933	5.7	158 323	7.9
	B	7 673	11.9	6 550	14.7
Kok	A	264 044	14.6	257 025	12.8
	B	24 968	38.8	14 259	31.9
Rkp	A	137 171	7.6	140 130	7.0
	B	3 988	6.2	2 518	5.6
Yht.	A	1 812 817	78.4*	2 008 257	82.9
	B	64 416	3.6**	44 601	2.2

A = kaikki äänet

B = oteäänet

* = prosentteja äänioikeutetuista

** = prosentteja äänestäneistä

vuosien 1951—1966 eduskuntavaaleissa

1958		1962		1966	
ääniä	%	ääniä	%	ääniä	%
450 506	23.2	507 124	22.0	502 635	21.2
11 736	13.6	11 592	16.5	10 054	14.8
450 212	23.2	448 930	19.5	645 339	27.2
13 638	15.8	10 183	14.5	14 338	21.1
448 364	23.1	528 409	23.0	503 047	21.2
6 516	7.5	12 728	18.2	10 194	15.0
114 617	5.9	146 005	6.3	153 259	6.5
9 042	10.5	5 878	8.4	7 612	11.2
297 094	15.3	346 638	15.0	326 928	13.8
34 590	40.0	22 363	31.9	20 362	29.9
130 888	6.7	147 655	6.4	141 688	6.0
7 997	9.2	3 074	4.4	3 687	5.4
1 944 235	75.0	2 301 998	85.1	2 370 046	84.9
86 416	4.4	70 124	3.0	68 024	2.9

Eri puolueet saavat oteäänistä huomattavasti kaikista äänistä poikkeavan osuuden. Varsinkin kokoomuksen osuus on selvästi korkeampi kuin sen yleinen kannatus. Vastaavasti keskustapuolue saa oteääninä suhteellisesti vähemmän kuin kaikkia ääniä. Kokoomuksen lisäksi vain liberaalisen kansanpuolueen otteiden osuus ylittää sen suhteellisen kannatuksen.

Taulukko 3 Puolueiden saamien oteäänien prosenttiosuudet kaikista oteäänistä eri vuodenaikoina suoritetuissa vaaleissa

	kesä	talvi	yht.
Skdl	13.9	15.8	15.0
Sdp	17.3	17.1	17.2
Kes	8.2	16.2	13.0
Lkp	11.2	11.4	11.3
Kok	39.4	31.2	34.5
Rkp	7.7	5.1	6.2

Eriteltäessä puolueiden oteäänien prosenttiosuudet eri vuodenaikoina suoritettujen vaalien mukaan (taulukko 3) saadaan selville myös taulukosta 2 näkyvä seikka, että eräät puolueet saavat niitä talvella suhteellisesti enemmän kuin kesällä. Keskustapuolue on oteäänimäärään nähden selvin talvivaalipuolue ja kokoomus vastaavasti kesävaalipuolue. Skdl ja Lkp saavat talvella suuremman osuuden otteista kuin kesällä. Tähän vaikuttaa suuresti näiden edellä esitetty alueellisessa jakautumisessa oleva »kausi-vaihtelu». Maan eteläosissa, mihin kokoomuksen melkein koko kannatus valtakunnallisesti keskittyy, käytetään otteita juuri kesävaaleissa, kun taas talvivaaleissa otteita on suhteellisesti enemmän maan pohjoisosissa, keskustapuolueen ja Skdl:n tukialueilla.

Luonnollisesti myös puolueiden kannattajajoukon sosiaalinen koostumus vaikuttaa talvi- ja kesäotteiden määrään. Kaupunkilaisväestö joutuu kesällä turvautumaan otteisiin useammin kuin maaseudulla asuvat kansalaiset, jotka ovat suurimpien kiireittensä keskellä kaupunkilaisten viettäessä lomansa usein kotivaalipiirinsä ulkopuolella. Talvella vastaavasti kaupunkilainen on sidottu työpaikkaansa ja maaseutulainen voi joutoaikanaan käydä kotivaalipiirinsä ulkopuolella, vaikkakin jo edellä esitetty siirtotyömaalle joutuminen maatalousvaltaisissa vaalipiireissä vaikuttaa eniten näiden vaalipiirien suuriin oteäänimääriin talvivaaleissa. Kokoomuksen kannattajista on suuri osa pitkän kesäloman omaavia (opettajat, virkamiehet ym.), jotka viettävät lomansa usein maaseudulla. Keskustapuolueen kannattajajoukon valtaosan muodostavat maanviljelijät.

Puolueiden suhteellisen kannatuksen ja oteäänien suhteessa tapahtuneet muutokset ovat yleensä samansuuntaiset eli puolueiden lisätessä suhteellista kannatustaan kasvaa myös puolueen osuus oteäänistä. Tätä tarkastelua häiritsee kuitenkin se, että täysin vertailukelpoiset tiedot täytyy ottaa vain sellaisten vaalien väliltä, jotka on pidetty samana vuodenaikana. Esimerkiksi vuoden 1954 vaaleista vuoden 1958 vaaleihin pystyivät kansandemokraatit lisäämään kannatustaan 1.6 prosenttiyksikköä, mutta tämän puolueen otteiden osuus väheni 2.4 prosenttiyksikköä, koska Skdl saa talvi-vaaleissa (1954) huomattavasti enemmän otteita kuin kesävaaleissa (1958). Samasta syystä keskustapuolueen otteiden osuuden ja suhteellisen kannatuksen muutokset poikkeavat suuresti toisistaan kahden eri vuodenaikoina pidetyn vaalin välillä.

Taulukko 4 Puolueiden suhteellisissa äänimäärissä (A) ja otteiden suhteellisissa määrissä (B) tapahtuneet muutokset

	Skdl		Sdp		Kes		Lkp		Kok		Rkp	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
1954—51	0.0	1.8	-0.3	-3.1	0.9	6.5	2.2	2.8	-1.8	-6.9	-0.6	-0.6
1958—54	1.6	-2.4	-3.0	0.1	-1.0	-7.9	-2.0	-4.2	2.5	8.1	-0.3	3.6
1962—58	-1.2	2.9	-3.7	-0.7	-0.1	10.7	0.4	-2.1	-0.3	-8.1	-0.3	-4.8
1966—62	-0.8	-1.7	7.7	6.6	-1.8	-3.2	0.2	2.8	-1.2	-2.0	-0.4	1.0

Kiinnostavaa on huomata, että puolueiden oteäänissä tapahtuneet muutokset ovat suurempia kuin suhteellisissa äänimäärissä tapahtuneet muutokset lukuunottamatta eräitä poikkeuksia esim. Sdp v. 1966—62. Puolue pystyy vaaleissa voittaessaan aktivoimaan paremmin otteella äänestävät kuin muut kannattajansa ja vastaavasti hävitessään puolueen otteet vähenevät enemmän kuin koko kannatus.

Ehkä kuitenkin selitys suurehkoon oteäänimäärien muutokseen on siinä että häviävän puolueen kannattajat, joiden keskuudessa äänestysaktiivisuus on matalampi kuin voittavan puolueen piirissä verrattuna edellisiin vaaleihin, eivät ole niin aktiivisia hankkimaan otteita kuin myötätuulessa olevan puolueen kannattajat. Otteen hankkimisessa on omat hankaluutensa, vaikka kaikki puolueet ovat innokkaita palvelemaan, ja ainakin jo hankintapäätöksen tekeminen vaatii oman virikkeensä. Yleensä juuri häviävän puolueen kannattajat lyövät laimin kansalaisoikeutensa käyttämisen pien-tenkin esteiden sattuessa (huono vaalisää, huonot yhteydet vaalipaikalle ym.). Toisaalta voittavan puolueen kannattajat ovat valmiit ylittämään useimmat esteet, mitkä ovat heidän ja vaaliuurnan välillä.

Taulukko 5 Suhteellisen kannatuksen ja otteiden osuuksien väliset alueelliset riippuvuudet puolueiden kesken

Suhteellinen kannatus						
	Skdl	Sdp	Kes	Lkp	Kok	Rkp
Skdl						
Sdp	—,48					
Kes	.19	—,40				
Lkp	.07	.26	—,56			
Kok	—,21	.32	—,65	.12		
Rkp	—,38	—,25	—,37	—,03	.03	

Otteiden osuudet						
	Skdl	Sdp	Kes	Lkp	Kok	Rkp
Skdl						
Sdp	—,32					
Kes	.36	—,33				
Lkp	—,09	.13	—,37			
Kok	—,34	.12	—,46	—,13		
Rkp	—,39	—,32	—,30	—,00	—,17	

Puolueiden suhteellisen kannatuksen ja oteäänien osuuksien väliset korrelaatiot on laskettu puolueiden kaikissa tarkasteltavissa vaaleissa vaalipiireittäin saamista äänimäärien ja oteäänien osuuksista.

Suhteellisen kannatuksen ja otteiden osuuksien alueellisissa yhteyksissä ei ole suuriakaan poikkeamia. Kokoomuksen sekä Sdp:n että keskustapuolueen väliset korrelaatiot suhteellisissa äänimäärissä ja otteiden osuuksissa poikkeavat melko paljon toisistaan. Suhteellisen kannatuksen mukaan Sdp ja Kok saavat kannatuksensa samoista vaalipiireistä (kummankin puolueen kannatuksen keskittyessä maan eteläosiin), mutta otteiden osuuksissa ei ole näin suurta riippuvuussuhdetta, mihin vaikuttaa se, että kokoomus on suurin »oteäänipuolue», kun taas Sdp:n osuus otteista on useissa vaalipiireissä hyvin alhainen. Kokoomus ja keskustapuolue saavat kannatuksensa selvästi eri vaalipiireistä, mutta oteäänien osalta ei näiden puolueiden kesken ole näin suurta eroa, vaan kokoomus saa huomattavan osuuden oteäänistä myös voimakkaasti keskustapuoluelaisissa vaalipiireissä.

Taulukko 6 Puolueiden suhteellisen kannatuksen ja oteänten osuuden välinen korrelaatio

	Skdl	Sdp	Kes	Lkp	Kok	Rkp
korrel.	.79	.84	.83	.67	.73	.95

Ruotsalaisen kansanpuolueen suhteellisella kannatuksella ja otteiden osuudella on korkein riippuvuussuhde laskettuna kaikista tarkasteltavista vaaleista 14 vaalipiiristä. Lkp:n ja sitä edeltäneiden puolueiden suhteellisen kannatuksen ja otteiden osuuden riippuvuus on muiden puolueiden vastaavaa riippuvuussuhdetta pienempi eli Lkp saa huomattavan osan otteista vaalipiireistä, joissa sen kannatus on melko pientä ja vastaavasti sen kannatukselta vahvoissa vaalipiireissä se saa pienehkön osuuden otteista, mihin vaikuttaa suuresti kokoomuksen dominoiva asema »oteäänipuolueena» Lkp:n vahvoilla alueilla.

Sdp:llä, Kes:lla ja Skdl:lla on suhteellisen kannatuksen ja oteänten osuuden välillä vahva riippuvuussuhde näiden puolueiden saadessa oteääniä suuremmassa määrin vain vaalipiireissä, joissa niiden suhteellinenkin kannatus on huomattava.

Taulukko 7 Puolueiden oteääniosuuksien keskiarvo, hajonta ja variaatio-kerroin

	Skdl	Sdp	Kes	Lkp	Kok	Rkp
keskiarvo	15.6	17.2	14.5	11.2	43.3	15.8
hajonta	4.7	4.6	6.8	4.7	6.6	2.9
variaatiok.	0.30	0.27	0.47	0.42	0.19	0.18

Rkp:n ja kokoomuksen otteiden osuudet jakautuvat eri vaalipiirien kesken erittäin tasaisesti kokoomuksen saadessa hieman yli 30 % otteista melkein jokaisessa vaalipiirissä ja Rkp:n saadessa niinkään suunnilleen saman osuuden otteista kaikissa niissä vaalipiireissä, missä se osallistuu vaaleihin. Sdp:n ja Skdl:n osuudet otteista jakautuvat samoin tasaisesti, mutta keskustapuolueen ja liberaalien epätasaisesti näiden saadessa joissakin vaalipiireissä erittäin paljon oteääniä, mutta toisissa vaalipiireissä ne saavat näistä vain murto-osan.

Rkp:n osuus otteista samoin kuin sen suhteellinen kannatus on koko maassa vähäistä, mutta niissä vaalipiireissä, joissa se osallistuu vaaleihin, se on luettava suurpuolueiden joukkoon myös oteäänien suhteen.

Oteäännten alueellisessa vaihtelussa on vuodenajalla huomattava merkitys, mikä heijastuu myös puolueiden oteääniosuuksiin eri vuodenaikoina. Oteäännet keskittyvät maan eteläosiin kesävaaleissa ja näissä vaaleissa saavat kokoomus ja sosiaalidemokraatit suurimman osan otteista. Talvivaaleissa äänestetään otteella eniten maan pohjoisosissa ja tällöin em. puolueiden lisäksi saavat keskustapuolue ja kansandemokraatit huomattavan osan näistä äänistä.

Kokoomus on »hallitseva oteäänipuolue» sen saadessa kaikissa vaaleissa suurimman osuuden oteäänistä ja samalla sen osuudet jakautuivat eri vaalipiireihin muita tasaisemmin.